

„A rendnek az emberek együttműködéséből kell kialakulnia”

– Beszélgetés Bozóki Andrással –

A probléma elvileg az anarchizmus számára az, hogyan lehet az autoritást, vagyis a tekintélyt feloldani a társadalomban, és hogyan lehet szabad nevelést, szabad iskolát csinálni. Ez önmagában önellentmondásnak tűnik, mert a nevelés már maga tekintélyelvű folyamat.

– *Induljunk ki egy utópisztikus feltevésből! Tételezzük fel, hogy valamikor, valahol létrejön egy anarchista berendezkedésű társadalom. Ha ebben a társadalomban van iskola, akkor mi a feladata és hogyan működik? Innen indulva közelítsen a mai gyakorlathoz: a század eleji anarchista mozgalmak eszméi hogyan hatottak az iskolára mint intézményre – és ebből mi érzékelhető napjainkban.*

– Azt hiszem, azért nehéz válaszolni, mert az anarchisták többnyire elkerülik azt, hogy konkrétan megmondják: milyen is lesz ez az ideális társadalom. Arra törekednek, hogy az alapelveket rögzítsék, azt követően pedig azt feltételezik, hogy a részleteket az emberek úgyszólván megoldják majd maguktól. Ennek ellenére vannak kísérletek, de ezek nem egy utópikus közegben, hanem a létező társadalom közegében alakultak ki, és általában a szabad nevelés zászlaja alá csoportosultak. Mivel az iskola sokáig egyházi befolyás alatt állt, ezeknek a kísérleteknek kezdetben egyházellenes élük volt, reformiskoláknak nevezték őket. Azt gondolták, hogy a gyerekek fejét nem memoriterekkel, megagolandó és visszaadandó szövegekkel kell teletölteni, hanem arra kell törekedni, hogy – talán régi görög mintára – mindenoldalúan fejlett személyiséggé váljanak. Tehát az írás, az olvasás mellett kézimunka, kézügyesség és testgyakorlás, természetjárás, sétálás, természetismeret voltak azok, amik akkor reformistának vagy néhány helyen kifejezetten forradalminak számítottak, és ezek a kísérletek többnyire az egyház ellenállásába ütköztek. Istentelennek, szentségtörőnek tartották ezeket az iskolákat. Néhány helyen előfordult még az is, mint Spanyolországban, ahol az iskolaalapító anarchista volt, ezért perbe fogták, és bebizonyították, hogy kapcsolatot tart fenn egy terrorista csoporttal, aminek alapján kivégezték. Ez 1909-ben történt, Barcelonában. Ez azért kivételes esemény volt.

A probléma elvileg az anarchizmus számára az, hogy hogyan lehet az autoritást, vagyis a tekintélyt feloldani a társadalomban, és hogyan lehet szabad nevelést, szabad iskolát csinálni. Ez önmagában önellentmondásnak tűnik, mert a nevelés már maga tekintélyelvű folyamat. Van egyfajta tudás, amit át kell adni, vannak minták a társadalmi érintkezésre, amelyet át kell adni, és maga a szituáció, hogy bemegy a tanár az osztályba, és ő a tanár, a többiek pedig a diákok, ő áll vagy ül a katedra mögött a táblánál, a diákok pedig ülnek és figyelemmel követik a szavát. Ez nem egyenlő, uralommentes kommunikációra épülő szituáció. Az anarchisták úgy gondolják, hogy a tanár és a diák egyenlő, tulajdonképpen a tanár nem is tanár, hanem *facilitátor* vagy *stimulátor*, vagyis az a feladata, hogy a közösséget, a gyerekek szabad kibontakozását elősegítse a maga eszközeivel, de

semmiképpen nincsen valamilyen kötött, elvárt, szankcionált tananyag, amit számon kellene kérni, tehát nincsen osztályzás és így tovább. Mivel utópikus társadalom nem jött létre, legalábbis olyan nem, amit az anarchisták szerettek volna, ezért csak ilyen nagy vonalakban, és nem részleteiben lehet erről beszélni. Ami megvalósult, az egyrészt egy nyitottabb világnézetet közvetítő iskola volt, kezdetben az egyházi iskolákkal szemben, később az állami, kissé dogmatizált, kanonizált tananyaggal szemben.

Itt tényleg megfigyelhető a test és lélek, test és szellem egységének igénye. Voltak olyan kísérletek, ahol a művészek megpróbálták a művészetet nem mint egy társadalmilag elfogadott és társadalomba betagozódott életforma-magatartást megvalósítani, hanem mint olyan életmódot, amelyben az élet a művészet „része”. Művészet nemcsak az, ha képet festenek vagy rajzolnak, hanem maga az élet is alá van vetve ennek a szabad szellemi művészetnek vagy ennek a szabad szellemű elképzelésnek. Ilyen volt például a gödöllői művésztelep vagy Olasz-Svájczban az asconai Monte Verita nevű telep a századfordulón. Megpróbálták az órákat is a szabadban tartani, és a műteremből, a tereméből kijutni a természetbe. Volt a századfordulón még néhány ilyen kísérlet Magyarországon. *Batthyány Ervin* anarchista gróf nagyon sok pénzt örökölt a családjától, és Vas megyei birtokán, Bögötén egy ilyen reformiskolát indított el. Megnyert néhány hasonlóan gondolkodó embert, ők lettek a tanárok. Az iskola jellegzetessége volt a kilépés a zárt térből a nyílt térbe, a természetbe, és a gyakorlati foglalkozások viszonylag nagyobb száma. Egyébként ez az iskolaépület még mindig megvan, látható ott egy emléktábla is, hogy itt tanított *Nádlar Herbert* és *Tarczai Lajos*. Ők *Batthyány Ervin* munkatársai voltak. Meglehetősen elszigeteltek voltak ezek a kísérletek.

Igazából nagy lökést a 60-as évek diákmozgalmai, részben pedig az újbóloldali mozgalmak adtak, amikor is a diákok érzékelvén azt, hogy bezárultak azok a mobilitási, továbblépési karrierutak, amelyek korábban sokkal nagyobb, szélesebb lehetőséget nyújtottak, megpróbálták a lázadás szellemét az iskolán belül is képviselni. Megkísérelték átalakítani azt az életformát, amely elsősorban fogyasztásra irányult. Ez a megközelítés fogyasztásellenes volt, az élet minőségét hangsúlyozta és azt, hogy ha már forradalmi úton megváltoztatni nem lehet, akkor ki kell lépni ebből a társadalomból. Ez jellemezte a hippimozgalmakat, a különböző kommunákat, amelyek nem voltak feltétlenül anarchisták. Megpróbáltak családok együtt élni különböző elvek szerint: volt, ahol minden közös volt, és nem voltak határok, volt, ahol a családok külön szobákban éltek, de gazdasági egységet képezett a kommuna. Egyébként léteztek ilyen kísérletek 1917 után a korai húszas évek Szovjetuniójában is, ahol a női emancipáció gondolatával párhuzamosan megjelent az a gondolat, hogy nem a családnak kellene nevelnie a gyereket, hanem valamilyen nagyobb társadalmi egységnek, kollektívának. A korai feminista és anarchista mozgalmakban megjelent az a követelés, hogy van családon belüli egyenlőtlenség is, és tulajdonképpen az iskola reformja a tanár-diák viszony átalakításával a családfő hatalmának a csökkentését próbálta meg elérni. Ezek a próbálkozások végül is nem sikerültek, abban az értelemben, hogy érdekes kísérletnél nem lettek többek, nem váltak széles körben társadalmi modellé, mert a család mindenütt erősebbnek bizonyult, és nem váltotta fel azt a kommuna, a kollektíva.

A hippikorszaka után erősödtek föl azok a pszichológiai irányzatok, amelyek a neveléstudományt szándékozták reformálni, és olyan pedagógiát népszerűsítettek, hirdettek, amelyek valamiképpen – a nevében is benne van – a gyerek személyiségének kibontakoztatásában látja a feladatát, nem csupán abban, hogy

megtanítsa valamire. Azt tanítják, hogy a gyerekeknek maguknak kell odáig eljutniuk, hogy az egymással való konfliktusaitak feloldják, tehát ne a tanár avatkozzon közbe, hanem a gyerekek maguk intézzék el, és sok-sok konfliktus után rá fognak jönni, hogy problémáikat nem verekedéssel, hanem békés úton is meg lehet oldani. Ez természetesen idea. Másrészt az iskolában a gyerekek nem a nagybetűs életre készülnek, hanem élnek, ezért nem valamilyen mesterséges intézményre van szükség, ami fölkészít az életre, hanem az iskolai élet legyen minél nyitottabb és elviselhetőbb.

Néhány ilyen iskola Magyarországon is működik már, például a Rogers-iskolára gondolok vagy Montessorira. A Waldorf-iskolát kicsit másnak tartom ebből a szempontból, mert *Rudolf Steiner* nézeteiben – aki az antropozófia atyja volt, amelynek alapján a steineriánus Waldorf-iskolahálózat a világban s főleg Németországban kialakult – benne van a kollektív identitás megtalálása. Tehát az egyéniségnek a kollektivitásban kell önmagát megtalálnia, a közösségben, nem a szabad egyéniség áll mindenek felett, hanem a kollektíva, és az egyén csak a közösségen keresztül fejtheti ki, bontakoztathatja ki képességét.

– *Még mielőtt a gyakorlati kérdések világába merülnénk, érdekelne, hogy szerinted mennyire köthető ez az anarchista „facilitálás” Szókratésznek vagy Platónnak a gondolatához? Vajon a tanár feladata azt a tudást felszínre hozni, amit eleve meglévőnek feltételez?*

– Az anarchizmus teoretikusai azt mondják, hogy nekünk nincs jogunk megmondani, hogy mi a jó vagy mi a rossz, benne van az emberben a jóra való hajlam, tulajdonképpen csak a lehetséges utakat kell megmutatni. De nem gondolja az anarchizmus, hogy itt már kész kis emberek lennének, már mindenki zseni, vagy mindenkibe bele van kódolva a sorsa. Inkább optimizmus van bennük, hogy az emberek jónak születtek, illetve ha vannak olyan tulajdonságaik, amelyek ennek ellentmondanak, akkor azt saját tapasztalat alapján ki tudják küszöbölni. Tehát inkább az emberi érintkezésről van szó, a jó az, hogy ezeket a kérdéseket erőszakmentesen és civilizáltan lehet kezelni. De nincs köze a genetikához, az eleve elrendeléshez. Akár okos, akár buta valaki, ugyanolyan joga van arra, hogy önmaga lehessen, hogy megtalálhassa élete értelmét. Nem tesznek különbséget az emberek között, nem akarnak elit iskolák lenni, mert nem akarnak elitet sem.

– *Ha jól tudom, jártál és tanultál az Amerikai Egyesült Államokban. Ha az ottani iskolarendszerről szerzett élményeidet összeveted az itthoni iskolarendszer szerzett élményeiddel, miben látod a fő különbséget?*

– Fél évet töltöttem ösztöndíjasként egy amerikai egyetemen Los Angelesben. Én a felsőoktatást ismertem meg közelebbről. Azt mondják, hogy akinek van pénze, az magániskolákba fratja a gyerekeit, az állami iskolák, public schoolok teljesen leromlottak, ott gyakorlatilag gyermekmegőrzés folyik, illetve a gyerekek lefegyverzése. Ezt nem tudtam ellenőrizni, de el tudom képzelni, hogy így van, mert voltam olyan kerületekben, ahol elég veszélyes végigmenni az utcán. Azt a kérdést, hogy Európában és Amerikában melyik iskolatípus jobb, nagyon nehezen tudnám eldönteni, mert annyi mindenben különböznek a társadalmi feltételek. Azt lehet mondani, hogy a hagyományos, teljesítményorientált, európai iskolák alsó és középszinten jobbak, viszont a felsőoktatásban, az egyetemeken – mert ott egyetemnek nevezik azt is, amit itt Magyarországon talán főiskolának vagy még annak

sem lehet nevezni – más a helyzet. A világ élvonalához tartozó legjobb egyetemek ott vannak. Megengedhetik maguknak, hogy a világon a legtehetségesebb fiatalembereket odavigyék, és ott tanítsák. Ezeknek az amerikai elit iskoláknak a színvonala a legmagasabb a világon. Olyan típusú emberek vannak ott, akiket nem a külső kényszer hajt, hanem a saját belső motivációjuk. A hagyományos iskola nagyon sok mindenre megtanít lexikálisan és egyéb dolgokban is. Például zeneiskolában fontos, hogy egy gyerek korán begyakorolja azt, amit tanult, de ez talán azzal a mellékhatással jár, hogy a belső motiváció helyébe sokszor a külső elvárásoknak való megfelelés lép. A hazai egyetemeken nem volt olyan nagy a verseny, aki oda bekerült, az már biztos lehetett abban, hogy megkapja a diplomát, ezért csak a minimumszintet kellett teljesítenie. Ezenkívül elég volt, ha az ember néha megjelent fontosabb előadásokon, fontosabb vizsgákon, szemináriumokon. Tehát éppen a felsőoktatásban, az elitképzés, értelmiségképzés vagy szakemberképzés szintjén eltűnt az erős motiváció, vagy meg sem jelent a diákok részéről. Végül is az, hogy kinek milyen jegye van az egyetemen, nem számított, és talán most sem számít abban a tekintetben, hogy hogyan tud elhelyezkedni a munkaerőpiacon. Talán most, hogy kevesebb az állás és nehezebb megkapni, ez a rendszer kicsit változik. A diákoknak itthon kevésbé van meg az a belső motivációjuk, elkötelezettségük, hogy tanuljanak, és ennek egyéb következményei is lehetnek. Amerikában egy egyetemen, ahol a diákok vagy a szüleik fizetnek azért, hogy ott tanulhasson a gyerek, vagy ha nem fizetnek, akkor azért küzdenek a diákok, hogy az egyetemen ösztöndíjat kaphassanak (különben minden második-harmadik amerikai diák dolgozik: étteremben mosogat, vagy takarítással, újságkihordással keresi meg a pénzt), ott az előadás, a szeminárium csak egy része az egész egyetemi életnek. Vannak fogadóórák, amikre a diákok elmennek, és arra törekednek, hogy lehetőleg minél többet kifacsarjanak az oktató agyából. Úgy lépnek föl, mint megrendelőik, akik fizetnek, és ezért joggal várják el, hogy a tanár a lelkét is kitegye, hogy ők minden információhoz, minden könyvhöz, minden hivatkozáshoz hozzájuthassanak, amihez akarnak. Azt hiszem, ez elég távol van a magyar felsőoktatás jelen állapotától, mert maga a szisztéma is különbözik. Talán most megindul valami változás.

– *De az amerikai gyakorlat az anarchikus állapottól is erősen különbözik.*

– Persze, nagyon különbözik. Teljes egészében teljesítményelven működik. Igaz, nem függesztik ki a folyosóra, hogy ki hányast kapott, ellenkezőleg a szabállyal, hogy ez publikus legyen. Mindenki a saját pontszámát, saját osztályzatát tudja, és nagyon nagy a verseny. Hogyha amerikai diákok írnak egy vizsgát vagy egy tesztet, akkor akár ki is lehet menni a teremből, biztos lehet benne az ember, hogy nem fognak egymásról puskázni, mert ez nincs benne a kultúrában. Viszont e viselkedés mögött ott van munkakultusz, az eredményért vívott harc. (Ez nincs benne az anarchista társadalomban, ott a hatékonyság elvei alárendeltek.) Az egyetemi küzdelmet a munkaerőpiac meg a későbbi elhelyezkedési lehetőségek határozzák meg.

– *Ezek szerint hamis az a beállítás, hogy a hazai vagy porosz típusú iskola tradicionális, a nyugati pedig liberális iskola...*

– Hamis, mert kétféle tradícióról van szó. A liberalizmusnak is van tradíciója. A társadalmi viszonyok mások, a kétféle iskola úgy viszonyul egymáshoz, mint

egy versenyelvű piaci társadalom és egy inkább államelvű bürokratikusabb társadalom, de egyik sem anarchikus. Azt lehet látni a diákokon, főleg itt Budapesten, a Közép-európai Egyetemen, hogy azoknak, akik a volt Szovjetunió területéről vagy Kelet-Európából jönnek, az szokásuk az, hogy az előadót félbeszakítsák, és kérdéseket tegyenek föl. Ha elmondok valamit, akkor én teszem fel a kérdést: kinek van kérdése, hozzáfűznievalója, megjegyzése. Aztán, ha sikerül kinyomni belőlük, akkor nagyon okos dolgokat mondanak. De láthatóan ezt otthon, elemi vagy általános iskoláktól kezdve nem honorálták, és ahogy én visszaemlékszem: az én általános iskolámban vagy gimnáziumomban sem volt ez divatban. Ha a tanár felszólított, és ki kellett menni felelni, akkor jó teljesítményt kellett nyújtani. Volt ugyan olyan tanár is, akinek az önálló kérdés tetszett, és szerette, de volt, akit kifejezetten zavart. Ezzel szemben ez az egyetem amerikai modellt követ (New York államban van bejegyezve, voltaképpen úgy lehet tekinteni, mint egy amerikai egyetemet nem amerikai közegben). Három jegyből tevődik össze az osztályzás: van félév közben egy vizsgateszt, félév végére kell írni egy hosszabb esszédolgozatot, a harmadik részjegy az órai aktivitást díjazza, s ebben a kérdések, a hozzászólások is számítanak. Talán az a porosz és a nem porosz iskola között a különbség, hogy itt nem annyira a tanár személyén van a hangsúly, a tanár inkább szolgáltató. Ha a hallgatók valamit nem értenek, akkor azonnal fölteszik a kezüket, és félbeszakítják. Ez nem divat, egy „porosz iskolában”. Ezért tűnik szabadabbnak az ilyen iskola, mert szabadabbak a diákok, de nem a tananyagtól, a megtanulnivalótól szabadabbak, mert azt maguk akarják megtanulni. Az egymással folytatott verseny is nagyon meghatározza ezt, nincs szolidaritás.

- Volt olyan személyes élményed általános iskolában vagy gimnáziumban, amikor egy nagy tekintélyű tanárral kellett megküzdened?

- Talán a fizikatanárom ötödikben-hatodikban ilyen tanár lehetett. Engem inkább a magyar, a történelem érdekelt, tehát volt bennem ellenérzés a reál vagy annak nevezett tárgyak iránt, és ő nagyon szigorú, apáca típusú fizikatanár volt. A félelem légköre uralkodott, amikor lapozott a osztálykönyvben, az ember tudta, hogy hányadik oldalon tart, és akit túllapozott, annak szinte hallhatóan gördültek le a szívről az óriási szikladarabok. Ám az ilyen tanártípus egyáltalán nem volt jellemző. Tulajdonképpen az ilyen szigorú, félelmetes tanárnál lehet még rosszabb is: a hisztérikus, kiszámíthatatlan tanár, akinél nem lehet tudni, hogy lesz-e most dolgozat, vagy ez most egyes-e vagy esetleg négyes.

- A magyar középiskolákat napjainkban mintha kétirányú fejlődés jellemezne. Az egyik visszavonul a tradíciókhoz, például az egyházi iskolák, a másik fő vonalba a liberális alapítványi gimnáziumok tartoznak, amelyek más, például amerikai modellt kívánnak követni. Úgy tűnik, egyik sem az anarchizmus felé közelít.

- Nincsen e területen nagy áttekintésem, de azt hiszem, hogy a kísérleti, alapítványi iskolák célja nem az, hogy mindenáron versenyeztessék a gyerekeket egymással. A Rogers-iskolába jár mind a két kisfiam, ott nincsen osztályzás, az értékelésben igekeznak más szempontokat is követni. A félév végén a kis füzetükbe leírja a tanítónő, hogy mi a véleménye, hogy már milyen ügyes vagy, már három barátot is szereztél. Tehát ha valaki barátságokat is köt, kooperatív, szolidáris, együttműködő, azt jobban elismerik, mint azt, aki lexikálisan sok mindent tud. És

a kisdíák is értékeli a tanítóját. Nálunk ez érdekesen alakult, mert Bence fiam a Rogers-iskolába járt első osztályba, a tavalyi évet pedig Berlinben töltöttük, ahol másodikban egy rendes állami iskolában tanult. Ott frontális tanítás folyt, tehát a tanítónő volt az osztály középpontjában. Bencének be kellett illeszkednie egy új közösségbe, és mivel a tanárnő is azt akarta, hogy tanuljon meg németül, és sikeres legyen, nagyon egymásra találtak. Amikor visszajöttünk, megint a Rogers-iskolába került, eleinte kicsit furcsa volt neki, hogy azokat az erőfeszítéseket, amelyek annyira gyümölcsözőek voltak egy másik iskolában, itt kevésbé honorálják, zavarta, hogy itt tisztán az eredmény nem annyira hangsúlyozott, de fél év után visszaszokott, visszailleszkedett az osztályba. Ugyanakkor a német iskola elég zártta is tette az egyéniségét. Az elején engem is aggasztott, hogy végül is mit fog ott tanulni. De eddig úgy tűnik, hogy mindazt tudja, amit egy általános iskolás gyerekek tudnia kell, ellenben sokkal aktívabb. Egy normál általános iskolában egy-egy gyerekre sokkal kevesebb idő jut. Itt személyre szabott, differenciált feladatok vannak, de úgy, hogy a feladatok közül a gyerekek maguk választhatják ki azt, hogy melyiket akarják csinálni, A lustábbak a könnyebbet választják, de nagyon sokan a nehezebbet, mert nincs meg bennük a félelem, a másoknak való megfelelés kényszere. Nincs meg bennük a kudarckerülés sem, nem gondolnak arra, hogy mi lesz, ha nem tudják megcsinálni a nehezebb feladatot, mert nincs okuk retorziónál tartani.

Tehát az általam személyesen is megismert alapítványi iskola azt ígéri, hogy harmonikusabb személyiség lesz a gyerek, barátkozóbb, nyitott, és képes lesz a feladatokat önállóan megoldani, nem ijed meg a feladatoktól, hanem azokat kíváncsisággal és érdeklődéssel fogadja.

- Szülőként hogy látod: a Rogers-iskolában milyen szerepe van a tanárnak, azonkívül, hogy értékeli a gyerekek tevékenységét? Hogyan alakul ki például a rend és a fegyelem? Milyen eszköz van ehhez a tanár kezében?

- Egy újonnan induló Rogers-osztály maga az „örület”, bemegy az ember, a gyerekek a padok tetején máskálnak, minden veszélyhelyzet, ami előfordulhat, az előfordul, és látszólag passzív a tanító. De eljön a pillanat, amikor maguk a gyerekek szólnak rá egymásra, hogy most már maradjatok csöndben, ilyen zajban nem lehet csinálni semmit, nem lehet rajzolni, nem lehet megbeszélni – mert vannak ilyen megbeszélések – semmit, és akkor már a közösség ösztönzi a rendre a gyereket. Tulajdonképpen negatív élményből maguk jönnek rá arra, hogy a rend nem rossz dolog, és a rendet maguknak kell megteremtüniük. Itt van hasonlóság az anarchizmussal annyiban, hogy a rendnek az emberek együttműködéséből kell kialakulnia. Spontán rend kell, mert a spontán rend tartósabb, mint egy tekintély vagy hatalom által, felülről kényszerített rend.

- Ebben az esetben nem arról van-e szó, hogy a gyerekekben öntudatlanul is hatnak azok a gondolati sémák, amelyeket például otthonról hoztak? Hasonlóan ahhoz, amikor a gyerekek közül a vezéregyéniségek spontán módon felszínre kerülnek, ahogy ezt Golding leírja A legyek urában?

- Igen, az elején volt olyan érzésem, hogy ez nagyon kemény így. A kislányok szülei panaszkodtak, hogy alig merik a lányukat elengedni az iskolába, mert verekedés van. Ez jellemző volt az elején, de mégis megoldódott. Az iskola legelső osztálya volt a legproblematicusabb, mert nem volt fölöttük lévő osztály, tehát úgy

éreztek, hogy ők élet-halál urai. Vezéregyéniségek is kialakulnak. Volt elnökválasztás és képviselő-választás az iskolában. Az osztályoknak meg kellett egyezniük abban, hogy ki használhatja a salakos pályát, ahol focizni szoktak. Egy ilyen iskolában, ahol a kooperativitás és a szolidaritás az érték, elnökké választottak egy halk szavú, csöndes, korához képest gondolkodásban, konfliktusmegoldásban felütnően érett, de nem koráven, hanem kompromisszumkereső típusú gyereket, aki olyan vékony, mint az ujjam, akiről nem gondolnám, hogy bármilyen veredésből ő kerülne ki győztesen. Tehát az iskola értékei valahogy átkerültek a gyerekekbe is. Nem a legerősebb fiút választották, vagy nem azt, aki a legjobb cuccokban jár, hanem azt, aki így, ezen a csendes módon szerzett tekintélyt. Ezt nagyon jó jelnek tartom a jövőre vonatkozóan.

– *Nekem az az érzésem, hogy az iskolák többsége olyan magatartásformák elsajátítására kondicionálja a gyerekeket, amelyekkel az aktuálisan létező társadalomban sikeresek lesznek majd. Ezek a gyerekek vajon hogyan boldogulnak majd a felnőtt társadalomban?*

– Ez nagyon nehéz probléma, mert ezek a kezdeményezések a társadalom egészét nem fogják megváltoztatni. Más kérdés, hogy tetszik-e nekünk ez a társadalom így, ahogy van. Tegezik a tanárt, a tanító néinek nem azt mondják, hogy tanító néni, hanem hogy Kati, légy szíves. Nehéz elképzelni, hogy 14 évesen, amikor gimnáziumba kerülnek, hogyan oldják ezt meg. Azt hiszem, sikerül a folytatását is megtalálni, már vannak és a jövőben is lesznek alternatív gimnáziumok, ahol ez folytatódik az egyetemig, 18 éves korig. Az egyetemen már inkább az előnyeit tapasztalhatják ennek az iskolának, annyiban, hogy sokkal önállóbbak lesznek, és a feladatmegoldásban nem külső kényszerek fogódzóira kell támaszkodniuk, hanem saját magukra. Az élet valóban más, ahogy mondtad, és sokan azt feltételezik, hogy sérülékenyebbek lesznek ezek a gyerekek. Ez az érv az ilyen iskola ellen. De ha fagyos szelek fújnak is az életben, nem biztos, hogy a gyereket rögtön ki kell tenni ezeknek a szeleknek. Azt a hasonlatot szökták mondani, hogy mit teszünk azzal, akinek koplalnia kell majd? Az-e a megoldás, hogy most sem adunk enni neki, hadd szokja, vagy legalább addig egyen, amíg van mit? Tehát önmagában az is nyereség, hogy 16-18 éves korukig melegebb, elfogadó közegben élhetnek, együttműködés-orientált emberekként, de ugyanakkor önállóan gondolkodó emberekként is, akik jól érzik magukat. Érzékenyebbek és öntudatosabbak lesznek másoknál. Egyébként a Rogers-iskolákba olyan családokból próbálnak gyerekeket hozni, ahol például otthon nem szokták verni a gyerekeket, nevelési elveik toleránsabbak. Feltehető, hogy az ilyen gyerekek könnyebben beilleszthetők ebbe a rendszerbe. Ez persze azzal jár, hogy a mai viszonyok között az elit iskola felé mozdul el. Bármennyire is a harmónia, a szolidaritás, a kooperativitás a cél, a gyerekek óhatatlanul kiválasztottak a szülők társadalmi helyzete szerint. Budai iskola, a Szabadság-hegyen van, alapítványi hozzájárulást is kell ráadásul fizetni, még ha nem is kirívóan sokat. Szóval van elitképződés. A szülők felől érződik nyomás. Egyrészt az iskola tudatosan épít a szülőkkel való szorosabb együttműködésre. Másrészt mivel ez alapítványi iskola – nem az állam tartja el a pedagógusokat, hanem a szülők, másképp viselkednek szülői értekezleten, nem olyan aláztatosan. Voltak ebből feszültségek, néhány tanítónő elmondta, hogy nagyon nehéz a nyomásnak megfelelni, és ugyanakkor megtartani a rogersi elveket. De ezeket sikerült valahogy kiegyensúlyozni. Az alsó tagozatot úgy tekintik, hogy ott az

alapdolgot kell megtanulni, érezze jól magát a gyerek, ne legyen kellemetlen érzése az iskoláról. De felső tagozatban, amikor már szakosodás van, szaktárgyakat különböző tanárok tanítanak, már nagyon komoly probléma az, hogyan lehet a tanárokból megtartani a „családi” szellemet, és hogyan lehet enyhíteni azt, hogy az iskola teljesen átmenjen kemény teljesítménycentrikus irányba, a szülők nyomásának és a társadalmi elvárásoknak megfelelően.

– *A szaktudományok kapcsán fölmerülhet az a kérdés, hogy az anarchista gondolkodók, iskolaalapítók hogyan viszonyultak a természettudományokhoz, általában a tudományokhoz. A természetbe való kimenekülésük azt sejteti, mintha ebből a szempontból szkeptikusak lettek volna.*

– Voltak olyanok, akik esztétikailag indokolták azt az irányt, hogy a szépség a lényeg az életben, és azt kell követni, de XIX. századi ideológiájának megfelelően az anarchizmusra is nagyon erősen hatott a természettudományok fejlődése. Még azok is, akik nem hittek benne, ezen a nyelven beszéltek, és próbáltak tudományos érveket találni.

– *A „falak közüli kimenekülés” ez esetben csak a (XIX. század előtti) tradíciótól való megszabadulás?*

– Inkább csak a tradíciótól, de semmiképpen sem a kísérletezéstől, a természet megfigyelésétől. Akkor volt virágjában a darwinizmus, az érdeklődés középpontjában állt az élővilág fejlődése, a biológia, a kémia, szóval a „kivonulás” nem jelentette azt, hogy nem kellene tanulni, nem kellene tudni. Sőt, a természettudományos fejlődés eredményeit föl is használták eszközként más eszmékkel és a vallással folytatott vitáinkban. *Kropotkin* például azt fejtette ki, hogy a kölcsönös segítség az, ami az emberek között a legfontosabb. *Darwin* A fajok eredete című könyvében az egymással való harcról írt, *Kropotkin* ellenben azt vetette fel, gondoljuk meg: mi tartja fenn a hangyabolyt. Milyen gyenge egy hangya, mégis milyen hatékonyan együttműködnek, mint közösség! Azt írja, hogy az emberi életet úgy kell elképzelni, mintha egy csónakban ülnénk, és nem pedig úgy, mintha százméteres síkfutás lenne. Ezt nemcsak érzelmi alapon állította, hanem próbálta természettudományos megfigyelésekkel is indokolni, figyelte a madarakat, hogy rajokban szállnak az égen stb. Tehát az anarchizmus nem volt tudományellenes, inkább igyekezett felhasználni a természettudományok eredményeit.

– *Érdekes, hogy Kropotkin leírásában mennyire fontos a csoport. Ez mintha ellentétben állna azzal az egyéni szabadsággal, amit az anarchizmus hirdet...*

– *Kropotkin* kollektivistá anarchista volt, ami nem jelenti azt, hogy ne lett volna tekintélyellenes, az egyéni szabadságot nagyra értékelő gondolkodó. Ő azt gondolta, hogy a kölcsönös segítség, a szolidaritás az, ami az ember lényege, és ha ez megvan, akkor az egyéniség sem sérül, sőt ez az útja az egyéniség kibontakozásának. De az anarchizmusnak is alapvetően két fő ága van, a kollektivistá és az individualista. Az individualisták azt állították, hogy az egyéni önzéssel nincs semmi baj, mert ha mindenki egyformán önző, akkor ugyanúgy harmonikus elrendeződik a társadalom. Ha nem sértjük a másikat a jogait egy bizonyos ponton túl, akkor lehetünk önzők, mert abban nincsen semmi rossz. Ez kicsit a

liberalizmushoz hasonlít, amelyikben benne rejlik az a feltételezés, hogy a piaci szabályozás spontán automatizmusa hosszú távon az egyenlőség társadalmát fogja megteremteni. Ez aztán a monopóliumok kialakulásával nem jött létre, mert onnantól kezdve az induló feltétel sem volt egyenlő – ha egyáltalán voltak ilyen egyenlő induló feltételek. Itt tehát van ellentmondás, és Kropotkin nem titkolja, hogy ő kollektivista anarchista. Szerinte nem az önzés, hanem a szolidaritás vezet az egyén nagyobb szabadságához.

– *És egy ilyen kollektivista anarchista hogyan gondolja el a csoport létrejöttét anélkül, hogy abban valamiféle hatalmi viszony kialakulna, tehát hogy egy csoportnak vezetője legyen?*

– *Úgy képzeli el, hogy az emberek alapvetően azonos értékeket vallanak, és senki sem akar vezető lenni.*

– *De egy akció végbeviteléhez elég hasznos, ha valaki megmondja, hogy te arra menjél, te meg arra, mert különben nem sikerül az akció.*

– *Ilyen lehet, csak abból ne következzen, hogy az élet más területein is megmondja az illető, hogy most te ide menjél, te meg oda. Persze, hogy lennének ilyenek. Tehát a konszenzusos döntés elvárása: ez a problémája az anarchizmusnak. Hogy a deviáns személyt hogyan kezeljék – mert azt vagy „kilövik” a közösségből, vagy pedig addig beszélgetnek vele, amíg „meg nem fűzik”. Le nem szavazhatják mondjuk 15:1 arányban, mert az ő egyéni véleménye ugyanolyan értékes, mint a többié, szóval nem lehet elnyomva. Ha csak egy ember ellene van a dolognak, akkor már nem működik az egész, és többnyire minden közösségben van legalább egy ember, aki azt mondja, hogy nem, azt nem.*

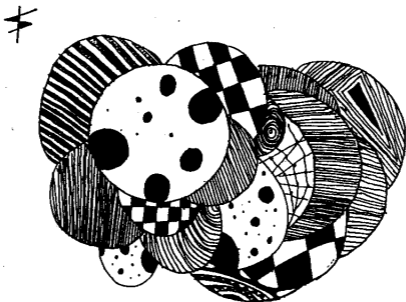
– *Érdekes, hogy a diktatórikus iskola ugyanúgy nem tud mit kezdeni a deviáns gyerekekkel, mint ahogy egy ilyen (feltételezett) anarchisztikus alapon szerveződő közösség sem, pedig egészen más oldalról közelítettek. Ráadásul valamilyen szempontból szinte minden gyerek deviáns, legfeljebb nem derül ki...*

– *Ez részben azt mutatja, hogy egy kicsit illuzórikusak az anarchizmus elvei, másrészt minden közösségnek problémája van a deviáns viselkedéssel, és azt valahogy stigmatizálja. Akár a tanítónő segítségével fölülről, akár pedig spontán módon ha a diákok mondják, hogy Pisti hülye. Szóval nemcsak az állam lehet az elnyomó, hanem a társadalom is, hogyha nagyban gondoljuk el ezt a példát. Ma jellemző lehet az államellenesség, de lehetnek olyan helyzetek, ahol az állam véd meg attól, hogy a társadalom elnyomjon. Ha például egy helyi közösségben valakit kirekesztenek, akkor az állam avatkozik közbe annak a kirekesztettnek a védelmében. Nemrégiben történt, hogy egy cigány családnak adtak egy lakást, és a szomszédok aláírást gyűjtöttek ellene a faluban. Ott egy társadalmi csoport rekesztett ki, és az állam szervei avatkoztak közbe, hogy ezt talán mégse... Lehet mind a kettő elnyomó, ezért mondják sokan azt, hogy mégis kell állam, mert lehet, hogy egy állam nélküli társadalom nem is lenne olyan harmonikus és békés, sőt lehet, hogy még nagyobb lenne az elnyomás. Noha többnyire az állam felelős a nagyobb elnyomásért, teoretikusan a társadalom is képes lehet rá: ízlés, divat, konformitás révén. Igaz, az állam minden esetben magának próbálja fenntartani a legitim erőszak monopóliumát... A kis közösségekben pedig, ahol azonos emberek, azonos értékekkel élnek,*

a közösségi kontroll tartja össze a csoportot, a közösség belső kohéziója ez az erő. Mondjuk egy kis faluban, ahol szokás, hogy a lányok 18 éves korukban férjhez mennek, és ahol mindenki tudja, hogy ki kivel, mikor és hova megy, ott azt, aki 24 éves koráig nem talált férjet, kikiálthatja a falu közössége akárminek. Egyébként sok tekintetben jobb kis közösségben élni, mert bíznak egymásban az emberek, kölcsönadnak pénzt, segítenek munkával – ugyanakkor ez a kis közösség kontrollja alatt tartja az emberek életét, akár a magánéletét is. Akit ez zavar, annak ez ugyanolyan szörnyű lehet, mint külső, szervezett állami elnyomás.

Visszatérve az iskolákra: úgy vélem, az alternatív iskolákban kisebb annak az esélye, hogy a deviáns magatartás tartósan stigmatizálódjék. Ha a devianciával szemben esetenként fellépő megbélyegzés mögött nem áll ott a tanítói-tanári tekintély, könnyebben eltűnhet a stigma is. Másrészt ezekben az iskolákban nem kap negatív megítélést a konformtól eltérő viselkedés. Ha értéknek tartjuk a kreativitást és támogatjuk az innovációt a társadalomban, akkor ennek „ára” a devianciák iránt tanúsított nagyobb türelem.

Az interjút Csorba F. László készítette

Ferenczi István 7. o.